14) A Woman Becomes a Goddess: Justice and Violence in Popular Hindi Films
Sunder Pal, Chandigarh ||58

15) Life and Management Skill Development in Shrimad Bhagavad Gita
Dr. Tanmay Mandal, Tirupati ||67

16) आनंद यादव यांच्या कथेतील बोलीभाषा
डॉ. वडीतके गंगाराम कोंडीरम, जि—अहमदनगर ||73

17) माहूर येथील पराक्रमी विरांगणा — रायबागन
प्रा.डॉ.नंदकिशोर अरूळकर, बुलडाणा ||75

18) राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे राजकीय विचार
डॉ. वासुदेव वा. भगत, जि. अकोला ||77

19) योगदर्शनातील यम-नियम धारणा
सविता चिटकलवार, नांदेड ||80

20) पेशवेकालीन आरमारी व्यवस्थेचे बदलते स्वरुप
डॉ. सतीश प्र. ढोरे, जि. अकोला ||84

21) जंबुद्वीप एक भौगोलिक अभ्यास
विलास क.काळे, चंद्रपूर ||86

22) महिला सबलीकरण आणि महिला आयोग
प्रा.डॉ. प्रविण कनकुटे, जालना ||90

23) हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या सक्षमीकरणात कुटुंबाचा सहभाग :— एक अभ्यास
प्रा.डॉ.चंदा मंगेश खंडारे & डॉ.लिना सुनिल कांडलकर, अमरावती ||92

24) राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांनी ''ग्रामगितेच्या'' माध्यमातून अंधश्रध्दा ...
प्रा.मनोज देवराव महल्ले ||96

25) 'योग' दर्शनात अभ्यासाचे महत्त्व
प्रा.डॉ.विजय वसंतराव मोरे, धा.बढे ||99

26) पाणी प्रश्न मांडणारी कादंबरी 'पखाल'
डॉ. छोटू डी. पुरी, नागपूर ||101

www.vidyawarta.com/03 — http://www.printingarea.blogspot.com

Principal
(Dr. A.R.Choukhande)
Smt. Kokilabai Gawande Mahila
Mahavidyalay, Daryapur,
Dist.Amravati

२. कायदेमंडळाला उपायबद्दल शिफारस करणे.

३. जागृती दूर करण्याचा मार्ग सुकर करणे.

४. महिलांना प्रमाणित करण्याचा सर्व धोरणात्मक बाबींवर सरकारला सल्ला देणे.

सारांश :—

सद्य परिस्थितीत महिला आयोग व सबलीकरणासंदर्भात सुधारणात्मक रचना व कार्य करण्याचे प्रयत्न केले जात आहेत. महिला सबलीकरण सर्वागिण दृष्टया दिसून येत नाही.

समाजात लिंग भेदभाव, तसेच समतेचा पूरस्कार कितीही उच्चतेने केला जात असला तरी, ती गोष्ट साध्य झालेली नाही. स्त्रिया विषयीच्या समाजाच्या मानसिकतेत आजही बदल झालेला आढळत नाही. स्त्रीयांना कायद्याच्या आधार नव्हे, तर कौटूंबिक व सामाजिक सुरक्षेची आवश्यकता असते. समाजातील सर्व स्त्रियांना प्रतिष्ठापूर्ण सुसंस्कृत व सुरक्षित जिवन जगता येते. आत्मविकासाठी संधीची समानता मिळणे आणि त्यांच्या सर्वागिण निर्मिती क्षमतेचा अविष्कार ज्या प्रयत्नातून शक्य आहे, अशा वातावरणाची निर्मिती करणे गरजेचे आहे.

संदर्भसूची :—

१. मेहेत्रे २०११ — भारतीय स्त्री आणि मानवाधिकार — श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर.

२. पाटील व्ही.बी. २००६ — मानवी हक्क, के.सागर, पब्लिकेशन, पुणे.

३. लोणारकर प्रविण २०१३ — मानवी हक्क, सद्यस्थिती आणि आव्हाणे, प्रशांत पब्लिकेशन, जळगांव.

४. पवार जयसिंगराव २०१३— भा. स्वा. चळवळीचा इतिहास, निराली प्रकाशन, पूणे.

५. थोटे पुरुषोत्तम २०१० — समाजकार्याची एकतत्वे — व्रिद्या प्रकाशन, नागपूर.

६. www. Google.com mahaila ayoag, vilcidedia

□□□

23

हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या सक्षमीकरणात कुटुंबाचा सहभाग :— एक अभ्यास

प्रा.डॉ.चंदा मंगेश खंडारे
गृहअर्थशास्त्र विभाग,
श्रीमती कोकीळाबाई गावंडे महिला महाविद्यालय,
दर्यापूर, जि.अमरावती

डॉ.लिना सुनिल कांडलकर
प्राचार्य,
इंदिराबाई मेघे महिला महाविद्यालय अमरावती

****

प्रस्तावना :

स्त्री—पुरूष ही दोन रथाची चाके । जरी परस्पर सहायके तरीच संसार रथ चाले कौतुके । ग्राम होई आदर्श।

ग्रामगीतेमधून महिलोन्नती मध्ये राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी लिहीलेल्या ओवी म्हणजे विचार विश्वाचा एक लक्षणीय पैलु वाटतो. कुटूंबव्यवस्था, समाजव्यवस्था व राष्ट्र्व्यवस्था ही स्त्रीयांच्या पावित्र्यावर, ज्ञानावर आणि त्यांच्या कर्तव्यावर कशी अवलंबुन आहे हे त्याकाळी राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी देशाला आपल्या ग्रामगीतेमधून पटवून दिले आहे. स्त्री पुरूषांना समान आदर, समान व्यवहार मिळाला पाहीजे, संसार रथाची दोन्ही चाके मजबुत करून संसाररथ सुरळीत चालेल तेव्हाच आदर्श समाजाची निर्मीती होईल असे वरील ओवीतुन राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी स्पष्ट केले आहे.

भारत देशात एकुण लोकसंख्येच्या सुमारे ४८ प्रतीशत स्त्रीया आहेत. भारताचे संविधान मुलभूत हक्काच्या दृष्टाने स्त्री—पुरूष समानता मान्य करते. परंतु प्रत्यक्षात स्त्री जीवन विषयक अभ्यासकांना स्त्रीयांच्या समस्या आजच्या आधुनिक युगात कमी

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

होण्याऐवजी वाढतच असल्याच्या जाणवतात. अशिक्षीत असो वा सुशिक्षीत अनेक स्त्रीया सामाजिक, आर्थीक, शैक्षणीक, सांस्कृतिक दृष्टया पीडीत असल्याचे त्यामुळेच जाणवते मानवाधिकार असतांना या स्त्रीयांच्या अधिकाराला दडपून टाकण्याचा जो प्रयत्न केला जात आहे त्याचे नेमके कारण काय आहे हे शोधून काढणे गरजेचे आहे.

मानव म्हणून जगण्याचा स्त्रीला पूर्ण अधिकार मिळावा म्हणून स्त्रीयांचे सक्षमीकरण आणि हातमजुरी करणाऱ्या पिडीत स्त्रीयांचा अभ्यास करतांना स्त्रियांच्या आर्थीक आणि मानसिक सक्षमीकरणातुन परिवर्तनाच्या दिशेने अभ्यास महत्वाचा वाटला.

अर्थार्जन करणाऱ्या महिलांमध्ये बुध्दीजीवी महिला आणि श्रमजीवी महिला असे दोन गट दिसुन येतात. बुध्दीजीवी महिलांमध्ये उच्च दर्जाचे वेतन व त्यांच्या हाताखाली काम करणाऱ्या श्रमजीवी महिलांचे कमी वेतन दिसुन येते. बुध्दीजीवी व श्रमजीवी यांच्यामध्ये आर्थीक बाबतीत खुप मोठी दरी असली तरी दोन्ही गट परस्परावलंबी असल्याचे दिसते.

श्रमजीवी वर्ग म्हणजेच हातमजुरी/शेतमजुरी करणाऱ्या महिला हया वर्गातील महिला अत्यंत कष्टांची कामे करतांना दिसतातण शहरी भागामध्ये हातमजुरीमध्ये सर्व प्रकारचे घरकाम करणाऱ्या महिलांचा समावेश होत असुन यामध्ये शेतमजुरीचाही समावेश होतो. हातमजुरीचा मोबदला रोख पैशाच्या स्वरूपात, वस्तुच्या स्वरूपात अथवा तसेच उत्पादनातील हिस्याच्या स्वरूपात देखील असु शकतो. हात मजुरी करणाऱ्या महिलांना घरातील व बाहेरील अशा दोन्ही प्रकारची कष्टाची कामे करावी लागतात. ग्रामीण भागातील महिलांचे उदर निर्वाहाचे साधन शेती असल्यामुळे शेतमजुरी करणाऱ्या व शहरी भागातील धूनी—भांडी करणे, स्वंयपाक करून देणे, नोकरदार महिलांच्या मुलांचा सांभाळ करणे (आया) अशा अनेक प्रकारचे घरकाम करणे या प्रकारच्या हातमजुरी करणाऱ्या महिलांचे प्रमाण अधिक आहे.

गरीबी, शिक्षणाचा अभाव, महागाई, पतीचे कमी उत्पन्न, पतीला असलेले व्यसन, घरातील वाढती सदस्य संख्या, इतर सोई सुविधांचा अभाव, मुलांचे शिक्षण अशा अनेक कारणांमुळे ज्या महिला दुसऱ्याच्या शेतीवर जावून मजुरी करतात तसेच दुसऱ्या घरी जावून घरकाम करतात अशा महिला म्हणजे हातमजुरी करणाऱ्या महिला होय.

प्रस्तुत संशोधन विषय हा माझ्याच शोध प्रबंधाचा लघूभाग असुन नोकरी करणाऱ्या, गृहउद्योग करणाऱ्या आणि हातमजुरी करणाऱ्या २२० महिला मी अभ्यासासाठी निवड केल्या होत्या. त्या २२० महिलाचा अभ्यास प्रस्तृत संशोधन विषयामध्ये, मी घेतला आहे. अमरावती जिल्हयातील ग्रामीण आणि शहरी भागातील या महिला असुन यांचा आर्थीक आणि मानसिक सक्षमीकरणापूरता अभ्यास केला आहे.

उद्दीष्टे :

१. हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या वैयक्तीक सामाजिक व आर्थिक गुणवैशिष्टऱ्यांचा अभ्यास करणे.

२. हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक सक्षमीकरणात कुटुंबाचा सहभागाच्या स्वरूपाचे अभ्यास करणे.

३. हातमजुरी करणाऱ्या महिलाच्या आर्थिक सक्षमीकरणात कुटुंबाचा सहभागाच्या स्वरूपाचा अभ्यास करणे.

गृहीतके :

१. सामाजिक परिवर्तनामध्ये हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या मानसिक व आर्थीक सक्षमीकरणात बदल होत आहे.

२. स्त्रिला मानसिक दृष्टऱ्या सक्षम होण्याकरिता कुटुंबातील सदस्यांच्या सहकार्याची गरज आहे.

३. अर्थार्जनामुळे महिलांमध्ये आत्मविश्वास व स्वअस्तित्वाची जाणीव निर्माण झाली.

मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनामध्ये हातमजुरी करणाऱ्या २२० महिला असुन अमरावती जिल्हयातील ग्रामीण आणि शहरी भागातील हातमजुरी करणाऱ्या महिलांचा समावेश आहे. हया सर्व महिला विवाहीत आहे.

महिला सक्षमीकरणाच्या संकल्पना :

आधूनिक काळात महिला सबलीकरण ही स्त्री हक्काचा पुरस्कार करणारी संकल्पना आहे. स्त्रियांना पुरूषांच्या बरोबरीने विकासाच्या आणि प्रगतीच्या समान

Smt. K. G. M. M. Daryapur

संधी उपलब्ध करून देणारी प्रक्रिया आहे.

1- Bhimali (2002) Defined that women empowerment implies the improvement of the status of women in the family, community and in the society as a whole.

२. पावलो फिरे (२००७) अबला महिलांना सक्षम करणे आणि त्यांना समान हक्क आणि संधी देणे या मागील तथ्य आहे.

वरील संकल्पनेच्या अभ्यासावरून असे म्हणता येईल की सबलीकरणाचा खरा अर्थ स्त्री च्या बुध्दीमत्तेला, निसर्ग शक्तीला किंवा कार्य क्षमतांना, सामर्थ्याला धारण क्षमतेला फुलविणे तसेच स्व:ताची खरी ओळख, विचार स्वातंत्र्य अभिव्यक्ती आणि कृती तसेच तिच्या जीवनातील प्रत्येक क्षेत्राला हाताळण्याचे सामर्थ्य तिच्यामध्ये निर्माण करणे होय.

अर्थार्जन करणाऱ्या महिलांना प्रतीक मानल्या जाते. अनेक महिलावाद्यांच्या मते अर्थार्जन करणाऱ्या महिलांचे वाढते प्रमाण महिला सक्षमीकरण दर्शविते. मागील काही वर्षापासुन महिलांच्या जीवनशैलीत महत्वपूर्ण बदल बघायला मिळतात. यामध्ये हातमजुरी करणाऱ्या महिलांचा सुध्दा सहभाग दिसून येतो. कुटुंबाचा आर्थीक दर्जा वाढावा, मुलांना शिक्षीत करावे, घरात सोई—सुविधा असाव्यात या उद्देशापोटी अनेक गरीब कुटुंबातील महिला हातमजुरी करण्याकरिता घराबाहेर पडतांना दिसुन येतात. गेल्या ५० ते ६० वर्षात शिक्षणाच प्रमाण वाढल, अर्थार्जनाचे प्रमाण वाढलं. परंतु एक पत्नी, सुन, आई, गृहीणी या भुमीकेतून जातांना हातमजुरी करणाऱ्या स्त्रीला आर्थीक सक्षमीकरणासोबतच तिचे मानसिक सक्षमीकरण होणे गरजेचे आहे. त्यासाठी मानसिक स्वास्थ मजबुत करणाच्या दृष्टीने कुटुंबातील सदस्यांचा मदतीचा, सहकार्याचा व प्रेमाचा सहभाग महत्वपुर्ण ठरतो.

प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या सक्षमीकरणात कुटुंबातील पुरूषांचा सहभाग अभ्यासाकरिता अनुसुचीच्या माध्यमातुन निष्कर्ष काढण्यात आले.

अध्ययनातील हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या मजुरीचा प्रकार जाणुन घेण्याकरीता हातमजुरीच्या प्रकारानुसार वर्गीकरण करण्यात आले.

सारणी क्र. १ — मजुरीचा प्रकार

अ.क्र.	मजुरीचा प्रकार	वारंवारिता	शे. प्रमाण
१	धुनी भांडी	४२	१९.०९
२	आया	०६	२.७३
३	स्वयंपाक करणे	२०	९.०९
४	शेतमजुरी	१५२	६९.०९
		२२०.००	१००.००

वरील टक्केवारी वरून असा निष्कर्ष काढता येतो की, ग्रामीण भागात शेतीसंबंधी कामे भरपूर प्रमाणात असल्यामुळे शेतमजुरी करणाऱ्या महिलांचे प्रमाण सर्वात अधिक असून शहरी भागात अनेक प्रकारची कामे असल्यामुळे धूनी भांडी करणाऱ्या महिलांचे प्रमाण शहरी भागात अधिक दिसते.

सारणी क्र. २ — घरकामामध्ये मदत करणारे सदस्य

अ.क्र.	सहकार्य करणारे सदस्य	वारंवारिता	शे. प्रमाण
१	पती	२२	१०.००
२	सासु—सासर	६८	३०.४६
३	पती—पत्नी	६४	२९.०९
४	दिर—दिराणी	१०	५.००
५	स्वत:च	५६	२५.४५
		२२०	१००.००

वरील सारणीच्या अवलोकनावरून असे लक्षात येते की, ज्या ठिकाणी संयुक्त कुटुंब पध्दती आहे. त्याठिकाणी हातमजुरी करणाऱ्या महिलांना सासु—सासरे मदत करतांना दिसून येतात. पती—पत्नी दोघा मिळून घरकाम करणाऱ्या पती—पत्नीचे प्रमाण २९.०५ टक्के आहे. असे असले तरी २५ टक्के महिलांच्या खांदयावर घरकामाची पूर्ण जबाबदारी दिसून येते.

सारणी क्र. ३ — आजारपणात औषधोपचार

हातमजुरी करणाऱ्या महिलांना ऊन, पाऊस, थंडी या तीनही ऋतुमध्ये कामे करावे लागते. त्यामुळे आजारी पडण्याचे प्रमाण अशा महिलांमध्ये अधिक असते. अशा वेळी आजारी काळात त्यांची देखभाल करतांना उपचाराविषयी वर्गीकरण केले आहे.

अ.क्र.	औषधोपचाराचे प्रकार	वारंवारिता	शे. प्रमाण
१	खाजगी दवाखान्यात नेतात	९६	४३.६४
२	सरकारी दवाखान्यात नेतात	४८	२१.८२
३	घरच्या घरीच उपचार करतात	६०	२७.२७
४	देवाजवळ जातात	१६	७.२७
		२२०	१००.००

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 8.012(IIJIF) | Printing Area® Peer-Reviewed International Journal | June 2022 Issue-90, Vol-01 | 095

वरील सारणीच्या अवलोकनावरून असा निष्कर्ष काढता येतो की, हातमजुरी करणाऱ्या महिलामध्ये अशिक्षीतपणा, अज्ञानी, गरीबी, अंधश्रध्दा, चालीरीती याचा पगडा अधिक असतो. त्यामुळे घरच्या घरीच उपचार करणारे आणि देवाजवळ जाणारे यांचेही प्रमाण बरेच दिसुन येते. आर्थीक परिस्थित हलाकीची असल्यामुळे आणि कौटुंबिक वातावरण फारसे चांगले नाही अशा प्रकारच्या महिलांना सरकारी दवाखान्यात नेण्यात येते. तर खाजगी दवाखान्याचे औषध घेणाऱ्या महिलांचे प्रमाण २१ टक्के दिसुन आले. मात्र हातमजुरी करणाऱ्या महिला थोडेसे बरे वाटले की लगेच कामावर जातांना दिसुन येतात.

सारणी क. ४ – मुलांचे शिक्षण

आधूनिक काळात मुलांच्या शिक्षणाबाबत माता–पिता अधिक जागरूक असल्याच दिसुन येते. घरामध्ये काटकसर करून गरीब कुटुंब सुध्दा आपल्या मुलांना शिकवितात त्या अनुषंगाने मुलांच्या शिक्षणाबाबतचे अभिप्राय सारणीमध्ये दिलेले आहे.

अ.क्र.	तपशील	वारंवारिता	शे. प्रमाण
१	होय	१२०	५४.५५
२	नाही	१००	४५.४५

वरील सारणीच्या आकडेवारीवरून असे निर्दशनास आले की, होय म्हणणाऱ्या पालकांचे मुले ही १८ वर्षापर्यत होती त्यामुळे ५४.५५ टक्के महिलांची मुले शिकत होती. तर ४५.४५ टक्के महिलांची मुले अगदी लहान तर १८ वर्षापेक्षा मोठी असल्यामुळे त्यानी नाही हा अभिप्राय सुचविला. मात्र आधूनिक काळात शासकीय योजना आणि शिक्षा अभियानामुळे अत्यंत गरीबीतील मुले आई वडील माध्यमिक शिक्षणापर्यत शिकवितांना दिसुन येतात. मात्र १० वी मध्ये नापास झाल्यानंतर शिक्षणात खंड पडतांना दिसुन येतो किंवा तेथुन शिक्षण सोडुन देतांना दिसुन आले.

सारांश आणि निष्कर्ष :

शहरी आणि ग्रामीण भागातील हातमजुरी करणाऱ्या महिलांच्या सक्षमीकरणात कुटुंबाचा सहभाग एक अभ्यास या शोधनिबंधासाठी निवड केली असुन शहरी भागातील १०० व ग्रामीण भागातील १२० अशा महिलांची निवड केली. या अध्ययनात महिलांच्या सक्षमीकरणात कुटुंबाच्या सहभागामध्ये पती, सासु, सासरे, दिर–दिराणी यांचा सहभाग नोंदवला. हातमजुरी करणाऱ्या महिलांची वैयक्तीक माहीती घेतांना तीचे वय, धर्म, जात, मातृभाषा, शिक्षण कामाचा प्रकार, कामाचे ठिकाण, वेतनाचे स्वरूप, कामाचा कालावधी राहण्याचे ठिकाण इत्यादी माहीतीचा समावेश करण्यात आला असुन कौटुंबीक माहीतीमध्ये कुटुंबाचा प्रकार सदस्यसंख्या, कमावणाऱ्या व्यक्ती याचा समावेश केला आहे. अध्ययनातील हातमजुरी करणाऱ्या महिलांचे कामाचे तास अनिश्चित असुन शेतीकाम करणाऱ्या महिला ७ ते ८ तास काम करतांना दिसुन येतात. सकाळी ४ ते ५ वाजता उठुन नियमीतपणे घरकामापासुन ते शेतीकाम ते परत रात्री ९ ते १० वाजेपर्यत अंथरूणावर पडेपर्यत नुसते काम करतांना दिसुन आल्या. अनेक महिलांच्या घरी जोडधंदा जसे बकऱ्या, गायी, कोंबडी पाळणे, तसेच इतर काम दिसुन आले. धूनी–भांडी करणाऱ्या महिलांमध्ये आजारपणाचे प्रमाण अधिक असुन सुध्दा आरेग्याची हेडसांड करतांना दिसुन आल्या. सर्वच महिला विवाहीत असल्या तरी अनेक महिला पतीला सोडून मुलांचे पालनपोषण करतांना दिसुन आल्या.

मात्र हातात पैसा असल्यामुळे संसाराची आबाळ होत नाही. मुलांना शिक्षण देता येते. खाण्यापिण्याचे हाल होत नाही आणि स्वालंबन होते याकारणामुळे अनेक महिला हातमजुरीकडे वळतांना दिसुन आल्या. आजच्या परिस्थितीमध्ये कोव्हींड १९ माहामारीतुन बाहेर पडतांना अनेक संकटाचा सामना हामजुरी करणाऱ्या महिलांना करावा लागला. त्यामुळे हाताशी थोडेफार काम होते म्हणुन जगता आले नाही तर उपासमार सोसावी लागली असती अशी प्रतिक्रिया ऐकावयास मिळाली. तसेच काम कोणते ही असो हातात पैसा असल्यामुळे आत्मविश्वासाने पुढे जाता येते. यावरून हातमजुरी महिलांचे आर्थीक सक्षमीकरण होत आहे. असे असले तरी झोपडपट्टीत राहणाऱ्या महिलांचे पती दारूच्या आहारी गेले असल्यामुळे अशा महिलांचे आर्थीक व मानसीक संमुलन ढासलेले दिसले.

उपाययोजना :

१. शेती मध्ये काम करणाऱ्या महिलांना भूमीका उत्पादकाचा दर्जा दयावा तसेच शेतीला पुरक असणाऱ्या

व्यवसायाचे प्रशिक्षण ग्रामपातळीवर देण्यात यावे.

२. शहरी आणि ग्रामीण भागामध्ये फिरते दवाखाने याचा उपयोग करून दरमहा दारिद्र रेषेखालील महिलांची तपासणी करणे गरजेचे आहे.

३. गृहकार्याची वेळ आणि बाहेरील कामाची वेळ याचा ताळमेळ बसविण्याकरीता घरातील सर्व सदस्यांनी कामाची विभागणी करणे गरजेचे आहे.

संदर्भ सुची :

१. बेदी किरण (२०१०) अँज आय सी, स्त्रियांचे सक्षमीकरण, मेहता पब्लीकेशन हाऊस, पुणे

२. भारव्दाज निधी (२०१६) महिला सक्षमीकरण, सागर पब्लिकेशन, जयपूर

३. देशोन्नती (२०१३) पुरूषापेक्षा महिला करतात ९४ मिनिट अधिक काम.

४. इंगोले प्रतिभा (२००१) आजही स्त्रीचे दुय्यम स्थान, दिलीपराज प्रकाशन प्रा. लि. पुणे

□□□

24

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांनी ''ग्रामगितेच्या'' माध्यमातून अंधश्रध्दा निर्मुलनाबाबतचा ग्रामवासियांना दिलेला संदेश

प्रा.मनोज देवराव महल्ले
संशोधन अभ्यासक

****

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांचे संपुर्ण नाव ''माणिक बंडोजी इंगळे'' असे आहे. हे आधुनिक काळातील महान संत म्हणुन त्यांची जगभर ख्याती होती. आपला भारत देश हा खेडयांचा देश आहे, हे लक्षात घेऊन ग्रामविकास राष्ट्रांचा आणि ग्रामीण भागील अशिक्षित आणि सुशिक्षित लोकांच्या जनतेच्या विचारसरणीमध्ये ग्रामगितेच्या माध्यमातुन आणि ग्रामगितेमध्ये दिलेल्या अध्यायाच्या माध्यमातुन विचारात बदल होईल अशी राष्ट्रसंताची श्रध्दा होती. तसचे मानवी जीवनाच्या हजारो पृष्ठाचे तत्वज्ञान राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजाच्या ग्रामगितेत साठविलेले आहे.

प्राचिन काळापासुन ते आधुनिक काळापर्यंत आपल्या भारत देशामध्ये सांस्कृतिक परंपराचा वारसा लाभलेला आहे. अनेक रूढी, प्रथा व परंपरा यांचा मानवी जिवनावर आणि आपल्या देशातील जनतेवर या परंपराचा मोठ्याप्रमाणात प्रभाव असल्याचे आजच्या आधुनिक काळात सुध्दा अपार श्रध्दा दिसुन येते.
राष्ट्रसंत म्हणतात की,
''या भारतात बंधुभाव नित्य वसु दे। दे वरचि असा दे।
हे सर्व पंथ, संप्रदाय एक दिसु दे। मतभेद नसू दे।''

आपल्या भारत देशात पुर्वीपासुनच अनेक जाती, धर्म, पंथ आणि समुदाराचे लोक राहतात, त्यांच्यामध्ये नेहमी बंधुत्वाची भावना असायला पाहिजे. जर असे राहले नाही तर धर्मा–धर्मात, जाती–जातीत प्रथा,

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

ISSN 2394-5303

Peer reviewed International Research Journal

Printing Area

Issue 85, Vol 03, January 2022

A.N. Gawande
2021-22

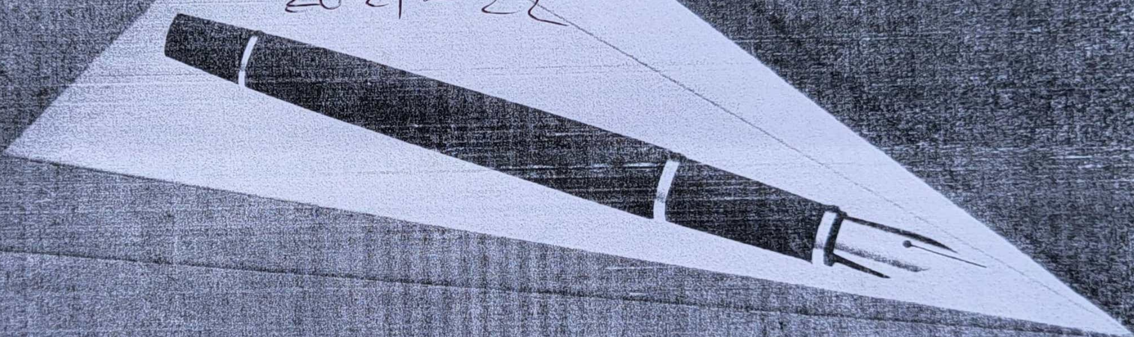

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

www.vidyawarta.com

Principal
(Dr. A.R.Choukhande)
Smt. Kokilabai Gawande Mahila
Mahavidyalay, Daryapur,
Dist.Amravati

26) बिक्स में उभरती संभावनाएँ : भारत के विशेष संदर्भ में
सन्तोष मीणा & प्रो. मंजू सिंह, जयपुर ||113

27) गजलकार अनूप वशिष्ठ एक अनुशीलन
कु. भाग्यश्री भगवान पुजारी, कोल्हापुर ||118

28) धर्मवीर भारती के कथा साहित्य का विवेचनात्मक अध्ययन
पुष्पम कुमारी, गोड्डा ||120

29) नवजात शिशु का पोषण
Madhuri Kumari ||123

30) झारखण्ड राज्य के उराँव जनजाति में राजनीतिक चेतना के विकास में टाना भगत ...
Dr. Santosh Oraon, Ranchi ||127

31) निराला के कथा साहित्य में सामाजिक चेतना
सूर्य कुमार, मुरैना (म.प्र.) ||135

32) भारतीय अर्थव्यवस्था में असन्तुलन के विन्दु : एक विमर्श
डा. अनूप कुमार, बरेली (उ.प्र.) ||141

33) Environmentalism In Politics of Uttarakhand
Dr. Ramesh Singh Danu, Prof. Meena Pathani, Dr. Pushkar Singh ||147

34) John Webster and Medieval Dramatic Epoch
A.N.Gawande, Daryapur Dist. Amravati ||150

35) Holistic Senso-realism: The significance of the holistic sensorial ....
Dr. Indika Ferdinando, Colombo, Sri Lanka ||152

36) "AREA AND PRODUCTION OF OILSEEDS CROPS IN MAHARASHTRA WITH.....
Dr. Kuldip Narayan Patil, Tasgaon,Dist.-Sangli. ||160

37) Safe Workplace is the latest Branding Buzz word for Employers.....
Prof Dr. P. V. Rao, Madhavi Sasanakota ||165

38) Open Access Electronic Educational Resources
Dr. D. T. Satpute, Rahata, Tal-Rahata Dist. Ahmednagar ||169

39) IMPACT OF DIFFERENT LITTER MATERIALS ON THE PRODUCTION PERFORMANCE .....
Sandeep Nadikatla, Vijay Kumar M, Dr. G. Rajender, Warangal District ||174

Smt. K.G.M.M. Daryapur

34

John Webster and Medieval Dramatic Epoch

A.N.Gawande
Asst.Prof.
Smt.K.G.M.MV. Daryapur
Dist.Amravati (Maharashtra)

****

John Webster was an English Jacobean dramatist who was a member of the Merchant Taylor's Company as a recorded fact on the little page of Monuments of Honor. Webster's literary career falls into three phases as 1602 to 1607, 1610 to 1614 and 1620 to unknown time. Webster produced work in collaboration with other dramatists like Dekker, Heywood, Wentworth and others firstly. Then he himself wrote The Duchess of Malfi and the White Devil and The Atheist's Tragedie which acclaimed him as a man of the tragic drama. His last plays contain occasional flashes of the genius.

John Webster lived in an age of transition when the Renaissance impulse was exhausted and the Elizabethan zest for life has gone which converted into disillusionment and defeat. There are various causes which gave rise to this pessimism.

Literature mirrors the age and this is more so in the case with drama which has to take into account the tastes and attitudes of the audiences. The age of Webster was an age in which the old values, ideals and beliefs were breaking down and had not yet been replaced by new ones. Thus there was a conflict between the old and the new, and melancholy and pessimism are the natural consequences of such a conflict and loss of faith. Webster was literally a man caught between "two world" and he shares the pessimism and gloom and melancholy of his age. Though the "Stars may shine" now and then, there might be occasional flashes of light but on the whole the atmosphere of his tragedies is morbid. It is one of unrelieved darkness and gloom,

The dramatic scence in Webster's play is a world of corruption dishonesty, greed, cruelty and bloodshed. Tortures of the most horrible type and frequent murders on the stage is Tertures on the stage is literally littered with dead bodies. Threre was a chaos and conflict in the thought of his generation. The old values and beliefs had lost their validity and bewildered and at bay men searched new answers and solution to the problems of life and death. Man's profoundest beliefs his knowledge of God and the life of the soul the other world, were being questioned. Webster brings passionate curiosity to a consideration of these questions and it is for this reason that he, concentrates upon the moments of high crisis and suffering most of all upon the moment of death. He brings his characters at the moment of death and holds them there suspended. He hovers, brooding over his characters at the moments of death, curious to know what they think of death and the life after death. As faith has been shaken, the future is uncertain and most varied answers are returned by his characters. The Duchess of Malfi is the only characters who sees beyond the mist. She does indeed know that her pain is heaven's scourge stick 'sees the eternal church' in which 'we shall not part thus'. And in the moment of death itself her faith in bliss to be enjoyed in the other world is further heightened,

Who would be afraid on it?

Knowing to meete such excellent company in the other world.

But she and with her what assurance there is that, "Heaven hath a hand in it, passes out of the play. Indeed it is the only answer he ever gives to his own insistent questions. He brings should see absolute reality.

Webster searched for a new moral system, for a new set of values and ideals. In

Smt. K. G. M. M. V. * Daryapur *

spite of the fact that he was profoundly influenced by the teachings of Machieville. He may be uncertain about the future of the human soul and the life after death. He may not be able to provide any clear solution to the baffling problem of life and death but one thing is certain he regards the supreme power as essentaily moral a power which cannot endure evil for any length of time, which ultimately expels evil, though at the cost of much that is good. Speaking of Webster's morality and vision of life, David Cecil writes, such then is Webster's tragic vision of the world. It is a fallen place in which suffering outweighs happiness and all activitie's are tainted with sin where evil is the controlling force and good just because it is good is enevitably quietest hoping at best all with luck to slip though the tempest of existence. So that finaly evil destroys itself. Webster seems to many critics to be dramatist of bold and thunder and a writer of revenge plays and horror dramas one who is saved from absurdities by the magnificence of his language.

There was a display of a curious complexity and diversity at the turn of 16th and 17th century on the English literary scene. A host of writers belongings to the previous age live on and continue to produce well into the new age. Shakesperare and Bacon, Drayton and Daniel, are only a few names. Much that is old and traditional survives and continues to exits side by side with the new and experimental. R.G.cox brings out rise of scepticism, introspection self consciousness and self criticism. Marston and Webster are great satirists. The Professed aim of Ben Johnson comedy is largely Petrarchan. There were also the medieval and platonic strains in Elizabetham love-poerty. In the new age, love poetry is characterized by increasing realism. Claims of the body are recognized and woman is no longer treted as a goddess, but as a creature of flesh and blood. In prose there was a reaction away from ciceronian eloquence as a model towards the packed terseness of Seneca and Tacitus. The first can be seen in tragedians and in the poetry of Donne the second in Bacon's essays. The Shakesperan plays suited the taste of his audiences. He was able to combine in his plays the temproray demand of the popular taste with the permanent requirments of great literature. The dramatists who followed Shakespeare however lacked his greatness and dramatic skill. They were not less popular in their own time than Shakespeare himself. They were great in their own sphere but they closed their eyes to future. Their plays which could win the immediate applause of the moment are in one way or another exaggerated or over-balanced presenting monstrous or inconsistents situatuons and character. They lack universality of appeal.

During the reign of James I, it was clamouring for wilder and more monstrous fare than the romantic Shakespeare or the intellectual Ben Jonson could give. The new generation of play wrights did not have any man of genius who could create a work of art. Shakespeare's shadow like that of a big Bunyan tree prevented the full flowring of genius.

John Webster alone came near to genius. In Elizabetan reign there was one theatre for all. The interests of the queen and those of the people were one. But with the reign of James I, the court gallant with his conventios begins to separate himself from the cityman. He becomes conscious of his superior wealth and position. He develops his own code of manners he makes artificial distinction between his own class and the vulgar herd. It was to such affected habits of the court of James I, that Bemont Fletcher and other dramatist applealed. Consequently their plays are light, flippant, and licentious. The loose morals and flase gallantry of their characters, the absence of all self criticism the constent appeal to unnatural and improbable events in order to arouse sensation the glib smoothness and cleverness of much of the verse, are all indications of decay and fall. Thus we see the reasons for the rapid decline of the

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

drama. The taste of the city had become vulgarized. The court had set up a new standard of its own false and demoralizing. The charming colour and serene romance of As You Like It, the splendid imagination which transfigures squalid stories like Hamlet and Othello, into dramas of eternal interest, were no longer at work. During the court of James I the drama began to lose its appeal for the majority and was increasingly limited to a narrow circle.

Thus the period of reign of James. I there seems the loss of national appeal which resulted in increase of immorality in the drama. In the age of Webster decadence overtook English drama. The drama moved towards unreality. Even characters and situations tend to be less true of nature. The Knowledge of human nature is less correct. There is a great use of sensationalism. Comedy shows a preference for eccentricity and anomalies and tragedy passed from the epic to the romantic. Subjects of drama are supplied by Italian, French and Spanish romance. Webster's two masterpieces have Italy as their setting. The Dramatists seek to create interest by exploiting vice, sin bloodshed, murder, crime and revenge. The drama becomes increasingly corrupt and immoral. The Profligacy of the English Stage and the glorification of crime and sin shocked and honest citizens alike. And the closure of the theatres in 1642 was the natural corollary of this degenrations.

References:

1. John Dramatist : English Dramatist – The Eclitors of Encyclopaedia
2. Webster, a paly by Robert David McDonad
3. John Webster : A Darker Play wright for Renaissance England by Kate O'connor
4. Part I : "John Webster Merchant Taylor and citizen of London", The Achievement of John Webster by Charles R. Forker (1986) Southern Illinois University Press.
5. The works of John Webster : An old Spelling Critical Edition by David Gunby, David Carnegie and Macdonald P. Jackson.

35

Holistic Senso-realism: The significance of the holistic sensorial approach in Sinhalese communal rituals

Dr. Indika Ferdinando
University of the Visual and Performing Arts, Colombo, Sri Lanka

****

1. Prologue with the methodological tools

In this paper, I explore the cultural-specific sensory application of two Sinhalese communal (healing) rituals Gammaduwa and Sanni Yakuma and its significance as a method of crafting aesthetic experience. When viewed through a functionalist perspective, these rituals were inherent and imperative parts of the pre-modern Sinhalese Buddhist social organisation as they were socio-religious events and believed to have psychophysical and ensemble therapeutic effect. They still seem to have an ideological command over Sinhalese Buddhist communities regardless of urban-rural dichotomy. However, the reason for this study is not their potential ideological influence but the performative impact which I have experienced repeatedly for many years.

To explore the cultural specific sensory application of Gammaduwa and Sanni Yakuma, I employ Buddhist philosophical thought as the rituals were natured and nurtured in a society governed by Buddhist ontology. To make my arguments more intelligible, I obtain theoretical assistance from sensory anthropology and sometimes, compare the rituals with the building-based conventional theatre practice.

Our experiences are constituted through our sensory perceptions and thus, I argue that the rituals in question craft unique and

Smt. K. G. M. M. V. * Daryapur

2021-22

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

January -2022

(CCCXXXIV) 334

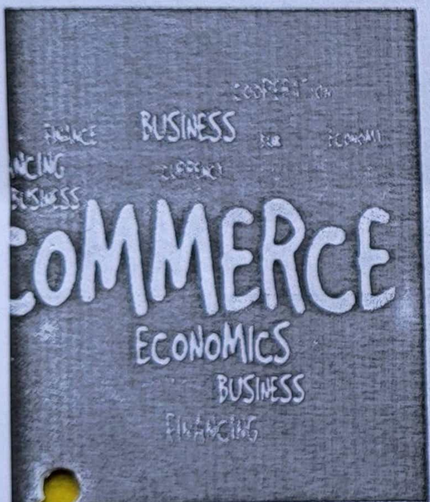

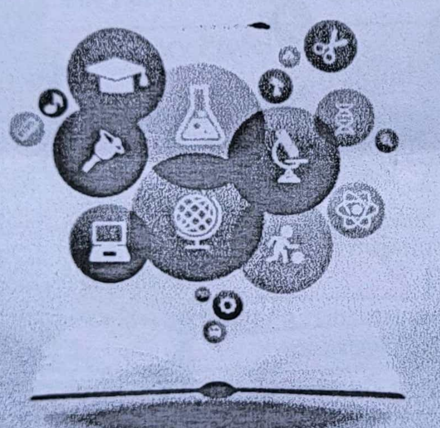

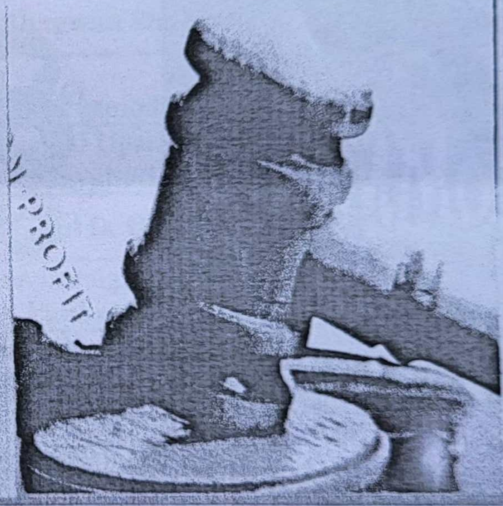

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com Aadhar Publications

Principal
(Dr. A.R.Choukhande)
Smt. Kokilabai Gawande Mahila
Mahavidyalay, Daryapur,
Dist.Amravati

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675, Issue NO. 334 (CCCXXXIV)
ISSN : 2278-9308
January, 2022

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Causes And Problems Of Street Children In India	Dr. Vinod Kumar Cherukuri	1
2	The Future of the Global Economy	Prof. Pandhari G. More	7
3	Different Types of Diodes and Usages in Modern Age of Physics	Pallavi Narayan Gote	10
4	A Study - Of Some Etiological Factors In Property Crime	Milli Baby/ Amrit Walia	15
5	A Study Of Stress Management- Impact On Collegiate Students	Dr.Vishakha A. Joshi	21
6	Nutrition for Fitness, Athletics and Sports	Dr.Nitin N. Jangitwar / Dr. Ashlesha Ingole	28
7	The Role Of Communicaiton In Effective Crisis Management	Dr. Sou. Parvati Bhagwan Patil	32
8	Skill Development : The Future Of India	Dr. Patil Bhagwan Shankar	39
9	Stress Management For Library Professionals	Dr. Shubhangi Pramod Ingole	46
10	Review Article on the Perception of God inEleven Principal Upanishads	Dr Shraddha Patelia/ Bhagyabati Patelia	50
11	A Prayer for the Universe: Pasaydan	Nakul D. Gawande	54
12	The Comparative Study of Rural and Urban Population in Jalgaon District	Dr. Pankaj Y. Shinde	57
13	Effect of Fungicide Folicure on Oxygen consumption of Fresh water Fish Channa Gachuva	Humaira Badruzzama	62
14	Relationship of Anthropometric Measurements and Flexibility with Performance of Football Players	Prof.Dr.Pradeep Kachruji Ingole	66
15	Eudora Welty's Place in the Oral Tradition	Mrs. Namita Rupesh Shah /Dr. Ulka S. Wadekar	70
16	आभासी चलन, वास्तव आणि समस्या	प्रा. डॉ. विजयकुमार सुरेंद्र विनोदकर	74
17	ग्राम सक्षमीकरणातून ग्रामविकासाला चालना : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	प्रा. शैलेश बाबुराव पाटील/ प्रा.डॉ.नितीन रामदास बडगुजर	78
18	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्रीयांच्या विकासात योगदान	डॉ. नरेंद्र के. पाटील	83
19	मधुमेही व्यक्तींच्या मधुमेह विषयक ज्ञानाचा अभ्यास करणे.	डॉ. वंदना फटाले	86
20	मानसिक आरोग्यासाठी ताण व्यवस्थापनाच्या आधुनिक दृष्टीकोनाचा दैनंदिन जीवनात उपयोग"	स.प्रा. मोरे तुकाराम सुर्यभानराव	91
21	बालकामगारांच्या समस्यांचे चिकीत्सक अध्ययन	प्रा.डॉ. तिर्थनंद रा. बन्नगरे	99

Smt. K. G. M. M. V. * Daryapur *

Stress Management For Library Professionals

Dr. Shubhangi Pramod Ingole
Librarian Smt. Kokilabai Gawande Mahila Mahavidyalaya,Daryapur.

ABSTRACT:

Stress has become a major concern of the modern times and is faced in every walk of life by both Library Professionals and Library Organizations. A group of researchers have already anticipated that the level of stress in libraries and information centres will continue to rise in the future, if not properly understood and managed. Another group have investigated the aspects of techno stress of librarians owing to the introduction of new technologies in the library field.

INTRODUCTION:

Generally the stress is the changes, which our bodies experience as one, adjust to the continually changing environment. The rapid adoption of information and communication technologies and their extensive use in learning institutions and system administration has introduced new library and information services. Introduction of different learning modes and expansion of academic programs have also resulted in the librarian, facing more challenges as compared to his predecessors. Many factors are responsible to create stress; like staff problem, inadequate budget allocation and management support, too much responsibility with secondary duties and heavy workload, working with changing technology, changing users' demands etc.

DEFINITION OF STRESS:

Defining Stress is very difficult as it is a reaction by us to different situation differently and thus the stresses of different people are different from each other & so we can't define it in general. The stress which I am having is not a stress at all to another person and vise-versa.

According to Merriam- Webster Dictionary, " Stress is a constraining force or influence. It is a force exerted when one body or body part presses on, pulls or, pushes against, or tends to compress or twist another body; a physical chemical or emotional factor that causes bodily or mental tension and may be a factor in disease causation.''

Types of Stress In Libraries :

The stresses in digital library environment can be broadly divided into following types.

1. Technological Stress: The development and application of information technologies in libraries is the major stress for Library and Information science professionals. Due to rapid change in computer hardware and software, obsolescence of existing hardware andsoftware is a common phenomenon in almost all libraries. Further due to financial, technologicalconstraints, it is difficult to keep pace with the changing technologies. Besides the change in information storage media, form print to electronic, then digital medias have resulted in the storage space facilities.

2. Job Security Stress: The application of Information Communication Technologies has compelled the Library and Information Science professionals to acquire new knowledge along with the traditional library functions and services. On the contrary, there is limited

Smt. K. G. M. M.

scope for them to undergo in service training programme, higher studies, refresher courses etc. which has increased a considerable amount of stress among professionals. Further, with the increasing instrusion and appointment of Information technology professionals into the library profession have created fear among library professionals about their job security in future.

3. Physical Stress: The digital library environment has changed the physical structure of the job environment. Due to this sitting in front of computers for a log hours, working in air-conditioned environment etc. have also resulted in the physical stress and illness.

Stress is not necessarily negative for performance of the individuals. Some level of stress is desirable to generate enthusiasm, creativity and productivity. Stress could be beneficial or detrimental. A beneficial stress motivates the employees. This type of stress is called Eustress. The detrimental stress is that which makes one irritable, loses the spirit of work. This type of stress is called Distress.

FACTORS OF STRESS IN LIBRARIES

During the past few years, libraries, like many other institutions, have been experiencing change at an accelerating rate. The digital library environment has exhibited a drastic change in the functions & services of libraries. Accordingly, the library & Information Science professionals have exposed to a considerable amount of pressures and stress in their different events which are responsible for stress factors.

Change in Technology: The information and communication technology is a fast changing phenomena. Accordingly the application of ICT in libraries is also changing at an alarming rate, which creates pressures and stress among library professionals. Routray and Satpathy (2007) described the types of stress in digital library environment and broadly divided them into: Technological, Physical, Mental and situational. Technological stress was described as the stress due to the development and application of information technologies among the library and information professionals.

Change in Library Environment: Many Libraries have migrated from older manual system to automated systems and more recently to newer more sophisticated digital library systems. Staff members must unlearn old habits and procedures and learn to understand the new system. "Academic librarians, paraprofessional staff and administrators are all susceptible to experiencing the effects of stress burnout because of the nature of academia, the stress of providing customer service to students and the pressures of trying to meet promotion and tenure requirements (Huprich, 2007).

Change in Type of Document: In addition to hard copy, most libraries are now acquiring at least some materials in alternative formats, such as CD-ROM or electronic documents or digital format. These materials, which were once handled on an adhoc basis, must now be incorporated into the normal acquisitions workflow.

Change in Library Physical facility: Problems or changes in physical facilities have become a vital problem in today's libraries. With the increased use of electronic use of electronic formats, the library authorities are reluctant to expand facilities to cope with increasing space requirements. Some libraries are actually moving into new facilities with less space or losing space to other functions. But the hybrid type of libraries having both print and non-print documents face much problems relating to change in physical facilities of the library.

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

Changing users demand: With the development of various micro subjects, information explosion, time bound academic programmes etc users attitude towards pin pointed information have changed. Accordingly the acquisition, organization and retrieval of information in quickest possible time have given a tremendous amount of stress in the mind of library professionals.

Reduce staff strength: Restructuring, layoffs, loss of staff positions, and doing more with fewer people have become increasingly common which has been a source of stress with the increasing workload. Further problems such as illness, disability, or death of a member of the library community have a growing impact on co-workers.

STRESS PREVENTION MANAGEMENT AMONG LIBRARY PROFESSIONALS

Stress level are higher than ever these days and stress affects more than just your energy levels. It can directly impact on the health and appearance of your skin and body. As stated earlier, the stress reaction is triggered by the perception of danger, which may by physical and emotional. In such situation it is better to adopt more moderate and try to reduce the intensity of emotional reactions to stress. Everyone in the workplace must therefore work to prevent and limit stress, and all levels of the workplace must be involved in this work. Work stress can be minimized by coping strategies such as integrating new skills into professional responsibility, effective communication within the environment, giving close attention to physical health, acquiring technological skills continuously and thereby lead to increased feelings of confidence and competence, attending yoga classes and doing regular exercises to reduce stress.

At the group level staff members are responsible for contributing to well-being and collaboration in the workplace by clarifying rules and responsibilities within the group and with the immediate supervisor.So the supervisor must be polite when communicating with colleagues especially in stressful situations and also by actively supporting new initiatives to promote well-being in the workplace. At the implementing a few daily stress-management techniques can help. So Library and Information Professionals become aware of the stressors and its emotional and physical reactions for better stress management.

Everybody has different nutritional requirements. Nourishing of body with the right food will give energy needed tackle what life brings them, including stress. Library professional must adopt the habit of eat well.

Restful sleep is an essential key to staying healthy and strong, Library Professionl should make it sure that they are not only getting enough sleep, but that the quality of sleep they can approach stressful situations more calmly at their workplaces.

CONCLUSION:

Library Professionals are really stressed out in present scenario. There are many different types of problems the Library Professionals have to face at this hour. In the changing environment of modern technological advancement, the traditional concept of the library profession is subjected to rapid changes. With such changes, the structure and nature of library profession has also changed in a dynamic way. The Library and Information Professionals experience stress as they readjust their lives with the changing library environment, job structure, job promotion etc. Of course many library professionals are suffering with various types of work pressures, frustrations and stress in the libraries with various reasons.

Smt. K. G. M. M. Daryapur

'Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 334 (CCCXXXIV)
ISSN : 2278-9308
January, 2022

REFERENCES:

1. Elisa F. Topper (2007). "Stress in the library workplace", New Library World, Vol. 108 Iss: 11/12,pp.561-564

2. George M. Eberhart, George M.(2010). The Librarian's Book Of Lists. ISBN: -9780838910634 Publishing Date: 2010-05-01

3. Merriam Webster Online : Dictionary and Thesaurus." 2003

4. Routray, B. And S.K.Satpathy (2007). Stress management of Libtary and Information Science Professionals in Digital Environment" LIS E-prints in Library and Information Science. www.eprint.relis.org

5. Steven K. Huprich and Robert F. Bornstein (2007). An Overview of Issues Related to Categorical and Dimensional Models of Personality Disorder Assessment Pages 3-15.

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

THE BENEFITS OF PHYSICAL EDUCATION AND PHYSICAL ACTIVITY

Dilip M. More
Ph.D. Scholar, J.J.T.U. University, Rajasthan

ABSTRACT:- Regular and quality physical education can help children and adolescents achieve the recommended amount of daily vigorous-or moderate-intensity physical activity and improve fitness and potentially body mass index (BMI). Quality monitoring systems are crucially needed to enable monitoring and evaluation of these important outcomes. This literature presents a brief summary of effective and promising approaches for increasing physical activity in schools.

Keywords:- BMI, quality monitoring, fitness

Introduction:-An effective or promising approach for increasing physical activity in youth is one that both has theoretical underpinnings and has been investigated through methodologically sound qualitative or quantitative research. The type of research and evidence relating to strategies for increasing physical activity in schools varies tremendously by program or policy components. As suggested by the L.E.A.D. (Locate Evidence, Evaluate It, Assemble It, and Inform Decisions) framework, developed to guide decision making on obesity prevention, evidence should be evaluated against criteria for assessing quality that are appropriate and established for this type of evidence (IOM, 2010). All research findings should be considered in light of their strengths and limitations, including internal and external validity, where appropriate and relevant.

Systems Approaches: Multicomponent Programs And Interventions

Multicomponent school-based approaches, which usually include enhanced physical education in conjunction with other forms of school-related physical activity, are effective in increasing physical activity among students. Although systematic reviews of the literature identify evidence for the promise of such approaches, the context for and generalizability of this evidence vary greatly.

Impact on Physical Activity

Physical education programs and policies can shape the quantity and quality of physical activity among students across schools (Slater et al., 2012). Studies using direct observations of physical activity have found large variations in the amount of vigorous- or moderate-intensity physical activity performed by students during their physical education classes; a range of 9-48 percent.

Impact on Other Outcomes

Principal
(Dr. A.R.Choukhande)
Sant. Kokilabai Gawande Mahila
Mahavidyalay, Daryapur,
Dist.Amravati

ISSN 2231-1475

Fitness Physical fitness (such as aerobic capacity or maximal oxygen consumption [VO2max]) is a marker of successful interventions addressing physical activity. In a physical education intervention study in middle schools, it is observed that the experimental groups improved significantly on the six fitness measures used and showed greater improvements than the control group on most fitness measures at 9 and 18 weeks.

Body mass index (BMI)/weight status

The relationship between physical activity and children's body weight has been studied in several reviews of school-based interventions designed to increase physical activity overall and during physical education in particular.

Policies

Physical education policies: If adequately worded and incorporating mechanisms for monitoring compliance, have the potential to increase physical activity levels among school-age children across the nation.

The impact of PE, physical activity and sport on cognitive function

There is an extensive literature concerning the effect of single bouts of physical activity on cognitive function in young people and some studies examining the longitudinal (or chronic) impact of undertaking extra physical activity over or example a few months on cognitive function. It is important to include such information in this review as each physical education lesson or sport activity represents a bout of physical activity which might impact on learning on that day and indeed over a period of time. Cognitive function is often examined using computer tests and may include tests of memory, attention, perceptual skills and occasionally in longitudinal, studies IQ tests.

A positive relationship exists between physical activity and cognition with primary and middle-school age children gaining the most benefit in terms of enhanced cognitive function Perceptual skills, attention and concentration are all improved by a bout of physical activity, but perceptual skills seem to benefit the most from prior exercise There are no differences between the acute and chronic effects of physical activity on cognition so it is unclear if there are any additional benefits of a longitudinal programme or whether children simply benefit from each bout of exercise undertaken Prior exercise may be beneficial for cognitive function in both the morning and the afternoon as studies have shown an improvement in adolescents" performance on visual search and attention tests in the morning and on children"s performance in mathematics after an

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

afternoon walk Further research is needed to establish the optimal intensity and duration for cognitive stimulation in young people.

Conclusion:-As little as 10 minutes of additional organised physical activity in or outside the classroom implemented into the school day improves classroom behaviour, and consequently may enhance academic performance. The addition of break times when physical activity is undertaken improves classroom behaviour and consequently may enhance academic performance. There is a positive association between physical activity and several components of mental health, including self-esteem, emotive wellbeing, spirituality and future expectations all of which may impact on academic achievement. Physical activity has a positive impact on anxiety, depression, mood, and wellbeing, all of which may impact on academic achievement. Young individuals who participate in organised sport demonstrate lower rates of anti-social behaviour which may result in less disaffection from school Large cross-sectional studies have shown a positive relationship between participation in sports programmes and school attendance and between physical fitness and school attendance.

References

1. Etnier JL, Salazar W, Landers DM, Petruzello SJ, Han M, Nowell P. The influence of physical fitness and exercise upon cognitive functioning: a metaanalysis. Journal of Sport & Exercise Psychology 1997;19:249-277.
2. Field T, Diego M, Sanders CE. Exercise is positively related to adolescents "relationships and academics. Adolescence 2001;36:105-110.
3. Fisher N, Juszczak L, Friedman SB. Sports participation in an urban high school: Academic and psychologic correlates. Journal of Adolescent Health 1996;18:329-334.
4. Fourestier, M. Sport et education [Sport and education]. La Santi de I'Homme 1996 142: 10-14. In: Shephard RJ. Curricular physical activity and academicperformance. Pediatric Exercise Science 1997;9:113-126.
5. Hargreaves A. Changing teachers, changing times. London. Cassell 1994.
6. Hawkins B. Evening basketball leagues: the use of sport to reduce African American youth criminal activity, International Sports Journal 1998;2:68–77.
7. Hawkins R, Mulkey LM: Athletic investment and academic resilience in a national sample of African American females and males in the Middle Grades.Educ Urban Society 2005, 38:62-88.

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

ISSN 2231-1475

8. Hellison D. Teaching responsibility through physical activity (Champaign, IL, Human Kinetics) 1995.

9. Hillman CH, Erickson KI, Kramer AF. Be smart, exercise your heart: exerciseeffects on brain and cognition. Nat Rev Neurosci. 2008 Jan;9:58-65.

10. Hillman CH, Pontifex MB, Raine LB, Castelli DM, Hall EE, Kramer AF. Theeffect of acute treadmill walking on cognitive control and academic achievement in preadolescent children. Neuroscience 2009;159:1044-1054.

11. Hollar D, Messiah SE, Lopez-Mitnik G, Hollar TL, Almon M, Agatston AS. Effect of a two-year obesity prevention intervention on percentile changes inbody mass index and academic performance in low-income elementary school children. American Journal of Public Health 2010;100:646.

Smt. K. G. M. M. V. Darvapur

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October -2021

ISSUE No- (CCCXXIII)323

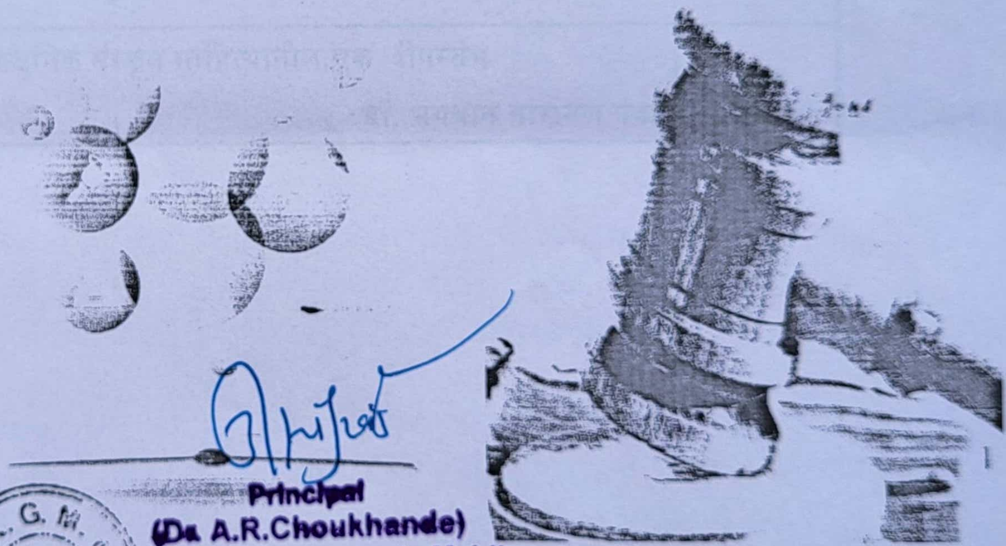

Principal
(Dr. A.R.Choukhande)
Smt. Kokilabai Gawande Mahila
Mahavidyalay, Daryapur,
Dist.Amravati

Smt. K. G. M. * Daryapur

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

41	The Indian Cybercrime and the IT Act, 2000 **Dr. Rajesh B. Deshmukh / Miss Aamprapali Vijaykumar Kasture**	181
42	Trademarks: exploring the Function, Object, role and rational **Mrs. Shilpa Dolarkar**	186
43	Right to Health and food safety: What one eats, Always Matters! **Dr. (Mrs.) Vina Vijay Patil / Mrs. Shweta Shetty**	192
44	स्त्री पुरुष तुलनाकार ताराबाई शिंदे भारतीय स्त्रीवादाच्या जनक प्रा.डॉ.गोविंद म. गायकी	197
45	बालकांना लिंगभाव (स्त्री--पुरुष) समानतेचे शिक्षण – एक अध्ययन प्रा. शैलेश बाबुराव पाटील	199
46	मध्ययुगीन कालखंडातील अस्थायी निवारा साधने डॉ.ओमप्रकाश सा. बोबडे	202
47	भारतीय धर्मनिरपेक्षतावाद : आकलन प्रा.डॉ.देवलाल सु. आठवले	206
48	संस्कृत साहित्य कोश : आधुनिक संस्कृत साहित्यातील एक दीपस्तंभ **डॉ. भगवान नारायण पंडा**	209

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal | ISSN : 2278-9308
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 323(CCCXXIII) | October, 2021

भारतीय धर्मनिरपेक्षतावाद : आकलन

प्रा.डॉ.देवलाल सु. आठवले
पदवी व पदव्युत्तर राज्यशास्त्र विभाग
श्रीमती कोकीळाबाई गावंडे महिला महाविद्यालय, दर्यापूर जि.अमरावती

प्रस्तावना :

भारतीय धर्मनिरपेक्षतावाद हा एक अनाकर्षक विषयच राहीला आहे. अमर्त्य सेन यांच्या निरिक्षणानुसार अगदी काल आजपर्यंत धर्मनिरपेक्ष राजकीय आणि सामाजिक विचारवंतासाठी धर्मनिरपेक्षतावाद हा अनाकर्षक दिसून येतो. या विचारवंताना धर्मनिरपेक्षता हे भारतात सुव्यवस्थीत प्रस्तावना झाली व ते भक्कम पायावर उभे आहे. असा विश्वास या लोकांना वाटत होता. भारतातील धर्मनिरपेक्ष राज्याची संकल्पना प्रत्येक राजकीय पक्षाने आपआपल्या सोईने करून घेवून त्या–त्या पध्दतीचा विचार समाजमनात निर्माण केलेले आहे. वरिल अभ्यासकांच्या मते भारतात धर्मनिरपेक्ष राज्य विषयीच्या सिध्दांतास आत्मसंतुष्णणास, संघपरिवार व त्याचे समर्थन करणारा भाजप यांचा बहुसंख्यांकवादी जमातवाद असो की 1980 च्या दशकापासून कॉग्रेसने वेळोवेळी केलेले बहुसंख्यांकवादी व अल्पसंख्याकवादी जमातवादाचे राजकारण असो.

प्रसिध्द सामाजिक विचारवंत आशिष नंदी यांनी 1980 च्या दरम्यान केलेल्या विश्लेषणानंतर या परिस्थितीत मोठा बदल झालेला दिसतो. त्यामध्ये कॉग्रेसच्या धर्मनिरपेक्षतावाद, नेहरूवादी धर्मनिरपेक्षता, संघपरिवार व भाजपप्रणीत बहुसंख्याकवादी संकल्पना समोर आल्या आहेत.

भारतीय धर्मनिरपेक्षतावादाचे समर्थन करणारे आणि त्याला आव्हान देणारे, टिका करणारे अशा दोन्ही गटांकडून विवेकानंद, नेहरू, गांधी सावरकर आंबेडकर, मिल आणि रॉल्स यासारख्या अनेक भारतीय व पाश्चात्य राजकीय विचारवंतांच्या संकल्पनांचा वापर केलेला दिसून येतो. भारतीय धर्मनिरपेक्षतावादाचे समकालीन चर्चाविश्व गांधीवादी नैतिक, राजकीय वारश्याच्या निर्वचनांवर व वापराभोवतीच फिरत असतेत्र

आशिश नंदी यांचे धर्मनिरपेक्षवादाच्या विचारसणीवरिल भाष्य पाहील्यास भारतातून पाश्चात्य विचारवंतांनी धर्मनिरपेक्षतावादाचा हा पहिला प्रकार त्याी स्विकारला असून त्यांनी सार्वजनिक क्षेणातून धर्म नाहीसा केलेला आहे असे नंदीचे मत आहेत्र त्यानंतर पुढे जावून धर्मनिरपेक्ष राज्यात सर्वधर्म समभाव तसेच पंरपरागत धार्मिक सहिष्णुतेचे रू‍प धारण केले आहे. नंदि लिहीतात की, गांधीची धार्मिक सहिष्णुता त्यांच्या धर्मनिरपेक्षतावादाच्या विरोधातून आलेली आहे.

गांधीची धार्मिक – सहिष्णुता केवळ धर्माबाबत सहिष्णू नाही तर तो सहिष्णुतावादही धार्मिक आहे आधुनिकता आणि धर्मनिरपेक्षवादाच्या विचारसरणीच्या बाहेर असणारा गांधीवाद धार्मिक सहिष्णुतेचा उगम परंपरागत हिंदु धर्म वा सनातन धर्म असल्याचे आपल्याला सांगतेत्र नंदिच्या मते गांधी सनातनी हिंदु अराण्याबरोबरच तेवढेच गुसलमान, शिख, खिस्ती होते आणि अशीच बहुल ओळख त्यांनी इतर धर्मियांनाही दिली होती. नंदी असे म्हणतात की, गांधी हिंदु धर्माप्रमाणेच इतर धर्मातही तेवढेच सहिष्णुतेचे तत्व पाहतात.

धर्म आणि राजकारण याची फारकत न करता धर्माचे राजकारणपेक्षा श्रेष्ठतव प्रतिपादन केल्याबद्दल गांधीचे टि. एन. महान आभार मानतात. गांधीसाठी सर्व मुल्यांचा स्त्रोत धर्म होता, त्यामुळे तो सामाजिक जिवनाचा घटक असतो. टि. एन. मदान यांना गांधीवादात धर्माधर्मातील परस्पर सामंजस्यांची शक्यता दिसून येते.

प्रसिध्द विचारवंत व नायक यांच्या मते नंदीनी सुचवलेली गांधीवादी धर्मनिरपेक्षतावादाची सर्व धर्मांना समान वागणूक हि व्याख्या योग्य नाही आणि पुरेसे साधनही नाही. ते पुढे म्हणतात की, भारतात

प्रार्थना सभेत विविध धर्मातिल उतारे पायले जातात व त्यावर प्राथनेनंतरच्या चर्चेत भाष्य केले जात असे. यासर्व प्रयोगातून, चर्चातून सर्व धर्माच्या तळाशी एक वा समान मुलभूत नैतिकता, सत्य अहिंसा हिचे तत्वे आहेत. असा सांगण्याचा गांधीचा प्रयत्न होता.

सारांश :

भारतीय धर्मनिरपेक्षतावादाची सध्याची समिक्षा आणि आकलन करतांना भारतीय संविधान दिलेल्या संकल्पनांचा उहापोह करून गांधी, नेहरू, विवेकानंद, सावरकर, आंबेडकर, मिल या सारख्या विचारवंताच्या भुमिकेतून अभ्यासपूर्ण विवेचन करण्यात आले. आशिष नंदी, अमर्त्य सेन, टि. एन. मदान, व नायक,, भार्गव इत्यादींनी अभ्यासपूर्ण विश्लेषण केले आहे. या विवेचनावरून पुढे आपणास हेच सांगता येईल की, धर्मनिरपेक्ष राज्याला सर्वधर्मसमभावावर आधारीत लोकशाही–धर्मनिरपेक्ष राज्याला धक्का पोहोचण्याच्या साम्यवादी प्रयत्नांना विरोध करण्याचा मार्ग पूढे आलेला दिसतो.

संदर्भ :

1) Alam, J. (1998) 'Indispensability of secularism social scientist.' 27 (7-8) pp-3.20
2) Baxi, U. (1994) 'The Struggle' for the Redefinition of Secularism in India, Social Action. Pp 13-30
3) Kohali, A. (1990) Democracy and Discontent' India's Growing Crisis of Govenmability, Cambridge University Press, Cambridge.
4) लेले, चित्रा अनुवाद – भारतीय लोकशाही, अर्थ व व्यवहार डायमंड पब्लीकेशन, न्यु दिल्ली.

Smt. K. G. M. M. V. Daryapur

DOI PREFIX 10.22183
JOURNAL DOI 10.22183/RN
SIF 7.399

RESEARCH NEBULA
An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly
Journal in Arts, Commerce, Education & Social Sciences

ISSN 2277-8071

One Day International Interdisciplinary E-Conference On
BENEFITS OF LIFE VALUES IN CONTEMPORARY SOCIAL SYSTEM
On 30th September, 2021 @
K.M. MALKAPUR, D.M & P.H.S. P. COLLEGE, BALAPUR, &V. S. S., BRANCH AKOLA

HARIDAS AKHARE

संत तुकारामांचे समाजप्रबोधन

ABSTRACT

संत तुकाराम (ऊर्फ तुकोबा) हे इ.स.च्या सतराव्या शतकातील एक वारकरी संत होते. त्यांचा जन्म वसंत पंचमीला-माघ शुद्ध पंचमीला झाला. पंढरपूरचा विठ्ठल वा विठोबा हे तुकारामांचे आराध्यदेव होते. तुकारामांना वारकरी 'जगद्गुरु ' म्हणून ओळखतात. वारकरी संप्रदायातल्या प्रवचन व कीर्तनाच्या शेवटी - ' पुंडलीक वरदे हरी विठ्ठल, श्री ज्ञानदेव तुकाराम, पंढरीनाथ महाराज की जय, जगद्गुरु तुकाराम महाराज की जय' असा जयघोष करतात.जगद्गुरु तुकाराम लोककवी होते. सात्विक व वैचारिक साहित्याची निर्मिती संत तुकारामांनी केली.

प्रस्तावना-

१. लोकशिक्षक संत तुकाराम व त्यांची अभंगगाथा-

तुकाराम महाराज हे साक्षात्कारी, निर्भीड व एका अर्थाने बंडखोर संत कवी होते. विशिष्ट वर्गाची पारंपरिक मक्तेदारी असलेला वेदान्त तुकोबांच्या अभंगवाणीतून सामान्य जनांपर्यंत प्रवाहित झाला. 'अभंग म्हटला की तो फक्त तुकोबांचाच' (अभंग तुकयाचा) एवढी लोकप्रियता त्यांच्या अभंगांना मिळाली. संत तुकारामांची भावकविता म्हणजे अभंग, हे अभंग महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक परंपरेचे महान द्योतक आहेत. वारकरी, ईश्र्वरभक्त, साहित्यिक, अभ्यासक व सामान्य रसिक आजही त्यांच्या अ[illegible]चा अभ्यास करतात. त्यांचे अभंग खेड्यांतील अशिक्षित लोकांच्याही नित्य पाठांत आहेत. आजही ही लोकप्रियता 'अभंग' आहे, वाढतेच आहे. संत तुकारामांनी आपल्या अभंगातून समाज जागृती केली. अंधश्रद्धेवर, दंभावर व ढोंगीपणावर त्यांनी ाब्दांच्या आसुदाचे फटके मारले आहेत.

संतकृपा झाली। इमारत फळा आली।
ज्ञानदेवे रचीला पाया। उभारले देवालय।।
नामा तयाचा किंकर । जेणे केला हा विस्तार।।
नाथ दिला भागवत । तोचि मुख्य आधार ।।
तुका झालासे कळस। भजन करा सावकाश।।

. तुकारामांचे समाजप्रबोधन-

भागवत धर्माचा कळस होण्याचे महद्भाग्य त्यांना ाभले. महाराष्ट्राच्या हृदयात अभंग रूपाने ते स्थिरावले आहेत. ांच्या अभंगांत परतत्त्वाचा स्पर्श आहे. मंत्रांचे पावित्र्य यांच्या ब्दकळेत पाझरते. त्यांचे अभंग म्हणजे 'अक्षर वाड्मय' आहे. ांची प्रत्यक्षानुभूती त्यांच्या भावकाव्यात आहे. त्यांच्या काव्यातील गोडवा व भाषेची रसाळता अतुलनीय आहे.संत तुकाराम महाराजांनी आपल्या अभंगलेखनाबरोबरच गवळणीही रचल्या.

वृक्षवल्ली आम्हा सोयरे। वनचरे पक्षीही सुस्वरे आळविती।।
आकाश मंडप पृथ्वी आसन।तेथे माझे मन क्रीडा करी।।

३.संत तुकारामांच्या अभंगवणीत संस्काराचे सामर्थ्य-

संत तुकारामांच्या अभंगवाणीने अवघ्या महाराष्ट्राला सुसंस्कारीत करण्याचे कार्य केले. समाजमनावर संस्काराचा फार खोल परिणाम त्यांच्या अभंग रचनेने केलेला आहे. त्यांच्या अभंगवाङ्मया- शिवाय मराठी साहित्याची व्याख्या पूर्ण होवू शकत नाही. आज संत तुकारामांच्या अभंग वांङ्मयामयातील अभंगांना सुविचाराचे स्वरूप प्राप्त झालेले दिसते. त्यांच्या प्रत्येक अभंगामधून जीवनमूल्यांचा संदेश दिलेला आहे. आजच्या यंत्रयुगामध्ये सर्वत्र जीवनमूल्यांची पायमल्ली होत असतांनाच, पदोपदी नितिमत्तेचा ऱ्हास होतांना दिसत आहे. परोपकाराची जागा उपद्रवी वृतीने घेतलेली आहे. या सर्व उपद्रवी वृत्तींना संत तुकारामांनी साडेचारशे वर्षाआधी प्रखर विरोध करून आपले स्वतंत्र व सोपे जीवनोपयोगी तत्वज्ञान मांडले आहे.-

पुण्य परउपकार पाप ते परपीडा। आणीक नाहीं जोडा दुजा यासी ॥१॥

सत्य तो चि धर्म असत्य ते कर्म । आणीक हे वर्म नाहीं दुजे ॥धृ.।।(तु.गा.१०२१)

४.जीवनमूल्ये विचारांचा संदेश-

सोपा तत्वज्ञानाचा जीवनमूल्यविचार आपल्या [illegible] सांगीतला. प्रत्येकाला असे वाटावे [illegible] जगण्याची कथा सांगत आहेत. तुकोबा त्यामुळे [illegible] अवळचे

Principal,
(Dr. A.R.Choukhande)
Smt. Kokilabai Gawande Mahila
Mahavidyalay, Daryapur,
Dist Amravati

DOI PREFIX 10.22183
JOURNAL DOI 10.22183/RN
SIF 7.399

RESEARCH NEBULA
An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly
Journal in Arts, Commerce, Education & Social Sciences

ISSN 2277-8071

वाटतात. मराठी विचारविश्व आणि संस्कृतीचा मेरूदंड असणारा जो भागवत धर्म आहे; त्याला अभिप्रेत असणाऱ्या भूमिकेप्रमाणे संत तुकाराम हे खरे लोकशिक्षक ठरलेले आहेत. आपल्या आचरणाच्या माध्यमातून नितीवान जीवन जगण्याचे धडे जगाला देणारे संत तुकाराम संतांची फक्त लक्षणेच पूर्ण करीत नाहीत तर खऱ्या संतत्वाच्या कसोटीला त्यांचे जीवन उतरलेले आहे.

नवसे पुत्र होती। तेणे का करणे लागे पती।।

समाजशिक्षण हे त्यांचे आद्य कर्तव्य त्यांनी लोकशिक्षकाच्या भूमिकेतून पूर्ण केलेले आहे. मध्ययुगीन काळात त्यांनी मांडलेली लोकशिक्षकाची भूमिका आजही महत्त्वपूर्ण ठरते. -

जेथे किर्तन करावे । तेथे अन्न न सेवावे ॥१॥
बुका लावू नये भाळा । माळ घालू नये गळा ॥धृ.॥
तटावृषभासी दाणा । तृण मागो नये जाणा ॥२॥
तुका म्हणे द्रव्य घेती । देती तेही नरका जाती ॥३॥

(तु.गा.३०७४)

संत तुकारामांनी आपल्या अभंगवाङ्मयामध्ये जी मूल्यसंकल्पना मांडलेली आहे. त्यातील प्रत्येक 'जीवनमूल्य-विचार' हा जणू ज्ञानाचा, अनुभवाचा व आनंदाचा अमृतकुंभच! ज्याद्वारा मानवी जीवनाला नैतिक अधिष्ठान प्राप्त होऊन, जीवन अधिक तेजःपुंज व नितिमान करण्याचा तुकारामांचा अट्टाहास सामान्य व्यक्तीला अलौकिक आनंदाची व समाधानाची अनुभूती देणारा ठरलेला आहे. आजही आपल्याला तो वारकरी संप्रदायाच्या माध्यमातून अनुभवता येतो. ही त्याची अनुभवप्रामान्यतेची कसोटी आज यंत्रयुगातही प्रत्येक व्यक्तीला लागू होणारी आहे. -

आनंदाचे डोहीं आनंदतरंग । आनंद चि अंग आनंदाचे ॥१॥
काय सांगो जालें कांहींचियाबाही । पुढे चाली नाहीं आवडीनें ॥धृ.॥
गर्भाचे आवडी मातेचा डोहळा । तेथींचा जिव्हाळा तेथें बिंबे ॥२॥
तुका म्हणे तैसा ओतलासे ठसा । अनुभव सरिसा मुखा आला ॥३॥

(तु.गा. ३२४२)

५. संत तुकारामांचे अभंग वाङ्मय हे अक्षर वाङ्मय -

संत तुकारामांनी सांगीतलेली जीवनमूल्ये ही जीवनाला 'स्वाभिमानी' व 'तेजस्वी' करणारी असून त्याद्वारा कुणालाही आपल्या जीवन कालमर्यादेमध्ये समाधानाच्या अत्युच्च शिखरावर पोहचता येवू शकते. आज सर्वत्र असमाधानाने, भ्रष्टाचाराने जगाला ग्रासलेले आहे. प्रत्येक व्यक्ती अशांत व असमाधानी दिसतो. त्यामुळेच तो अनैतिक मार्गाने भौतिक सुख मिळवत आहे; त्यातून त्याला ना खरे सुख मिळत आहे ना खरे समाधान. जगात आज त्यामुळेच समाधानी वृती निर्माण होण्याची गरज निर्माण झाली आहे. आजसमाजामध्ये जी अनैतिकता, अराजकता व भ्रष्टाचारी लोकमानसिकता निर्माण झाली आहे. त्याला संत तुकारामांचा त्यागवाद हा प्रतिउत्तर आहे.

जगाच्या कल्याणा संताच्या विभूती। देह कष्टविती परोपकारे ।।

भ्रष्टाचारी जे पैसा कमवून सुख विकत घेवू इच्छितात. त्यांना समाधान व शांती कधीही प्राप्त होवू शकणार नाही. समाधान प्राप्तीसाठी संत तुकारामांनी सत्यवादी व नितिमान असले पाहिजे, अशी शिकवण दिली. आपण केलेले काम सत्य आहे का? असा सवाल त्यांनी विचारावयास सांगीतला. आपण केलेले काम असत्य, अनितीमान असेल तर आपल्याला कदापीही मनःशांती लाभणार नाही.

६. समारोप

सत्य असत्याशी मन केले ग्वाही । मानियले नाही बहूमता

संत तुकारामांनी आपल्या अभंगवाङमयातून सात्त्विकतेचा समाधानी भाव निर्माण केला आहे. त्यामुळेच त्यांचे अभंगवाङ्मय हे अक्षरवाङ्मय ठरलेले आहे. त्याच अक्षरवाङ्मयातील जीवनमूल्यांमुळे संत तुकाराम हे भागवत संप्रदायातील वैचारिक वाङमयाच्या धर्ममंदिराचे कळस ठरले आहेत.

निर्मळ नाही मन। तेथे काय करील साबण।।

संदर्भ-

५) संत तुकाराम गाथा- शासकीय प्रत
६) सावळे सुंदर रूप मनोहर - मराठीमाती
७) संत तुकाराम - अप्रसिद्ध अभंग विदागारातील आवृत्ती
८) संत तुकाराम समग्र साहित्य - किशोर सानप
९) पाच संतकवी- श.गो. तुळपुळे

Smt. K. G. M. M. V. * Daryapur *